

نقش والدین در سعادت یا شقاوت فرزندان

حجت الاسلام والمسلمین جواد محدثی*

اشاره

پدر و مادر، علاوه بر تأمین نیازهای جسمی فرزندان و تأمین غذا و لباس برای آنان، نسبت به فکر و روح یا عقیده و معنویات آنها نیز وظیفه دارند. والدین نمی‌توانند نسبت به آینده فرزندان خویش و سعادت یا شقاوت آنان بی‌تفاوت باشند؛ چون در سرای آخرت، در این باره بازخواست خواهند شد. بنابراین، می‌توان گفت بهترین چیزی که والدین برای فرزندان خویش به ارث می‌گذارند، تربیت و ادب نیکوست؛ نه مال و ثروت دنیایی؛ چنان‌که امیر مؤمنان علیه السلام فرمود: «خَيْرُ مَا وَرَثَ الْاَبَاءُ الْاَبْنَاءَ الْاَدَبُ»^۱ بهترین چیزی که پدران برای فرزندان به میراث می‌گذارند، ادب است.

در نوشتار حاضر، ضمن اشاره به اهمیت نقش والدین در سعادت یا شقاوت فرزندان، وظایف اخلاقی و تربیتی آنان را نیز در این خصوص برمی‌شماریم.

* محقق و نویسنده.

۱. عبدالواحد تمیمی آمدی، غرر الحکم ودرر الکلم، ح ۵۰۳۶.

ضرورت و اهمیت بحث

یکی از بایسته‌های زندگی اجتماعی، تربیت فرزندان است؛ چراکه ایجاد خانواده متعادل و جامعه آرمانی، به این امر بستگی دارد. ازاین‌رو، تعلیم و تربیت فرزندان، همواره از جمله دغدغه‌های انسان‌ها بوده است. امروزه، تربیت فرزندان از اهمیت بیشتری برخوردار است؛ زیرا دشمنان، فرزندان ما را نشانه رفته و در قالب جنگ نرم، در صدد سست‌نمودن عقاید و هویت‌زدایی آنان می‌باشند. یکی از روش‌های مقابله با شیخون فرهنگی، تربیت روشمند فرزندان است. همچنین، هیچ سرمایه‌ای برای پدر و مادر، ارزشمندتر از آن نیست که فرزندان صالح از خود به یادگار بگذارند که مایه آبرو و سرفرازی آنان در دنیا و وسیله خیر و رحمت برای پس از مرگشان باشند. گاهی نام نیک والدین، توسط فرزندان صالح، باقی می‌ماند و به تعبیر امام سجاد علیه‌السلام که فرمود: «وَأَحْيِ بِهِمْ ذِكْرِي»^۱، موجب زنده‌ماندن نام و خاطره نیک والدین میان مردم می‌شوند. پیامبر خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرموده: هرگاه مؤمن از دنیا برود، عملش هم قطع می‌شود؛ مگر از سه مسیر: یکی، صدقه جاریه، دیگری، علمی که مردم از آن سود ببرند و سوم، فرزند صالحی که برای او دعا کند؛ «... أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ»^۲

تأثیرگذاری والدین در سعادت یا شقاوت فرزند

برخی تصور می‌کنند که تربیت فرزند، بعد از تولدش آغاز می‌شود؛ حال آنکه این امر، به زمان پیش از تولد برمی‌گردد. ازاین‌رو، در آموزه‌های دینی برای قبل و بعد بارداری زن، آداب و شرایطی تعریف شده است که رعایت یا عدم

۱. صحیفه سجاده، دعای ۲۵.

۲. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۲، ص ۲۲.

رعایت آن، در شخصیت و آینده فرزند تأثیر شگرفی دارد. بر اساس آمار، تعداد بسیاری از کودکان ناقص‌الخلقه جهان و کودکانی که رشد مغزی، عصبی و جسمی ناقصی دارند، به دلیل تغذیه نادرستی بوده که مادرانشان در دوران بارداری داشته‌اند.^۱ طبق برخی تحقیقات، علاقه‌مندی مادر به فرزند در هنگام شیردادن، در ثبات شخصیت او مؤثر است.^۲ به همین جهت، در روایات تأکید شده که پیش و پس از بارداری، رعایت برخی مسائل ضرورت دارد؛ مثلاً سفارش شده که در هنگام ازدواج، برای فرزنددار شدن دعا کنیم. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: وقتی قصد ازدواج داشتید، چنین دعا کنید: «اللَّهُمَّ... قَدَّرْ لِي وَوَلَدًا طَيِّبًا تَجْعَلُهُ خَلْفًا صَالِحًا فِي حَيَاتِي وَبَعْدَ مَمَاتِي؛^۳ ...» بر این اساس، ما و فرزندانمان، در زندگی بر سرِ دو راهی خوش‌بختی و بدبختی قرار داریم. از بدو تولد تا پایان عمر، انسان، بسانِ فلسفی متغیر است؛ یا به سوی خیر و سعادت، یا به طرف شرّ و شقاوت قرار داد. از این رو، مراقبت دائمی از فرزندانمان، امری لازم است، تا آنکه به پایان سعادت برسیم؛ نه به فرجام شقاوت.

وظایف اخلاقی و تربیتی والدین

با توجه به مطالب یادشده، وظیفه والدین در این عرصه مشخص می‌شود. اکنون باید دید والدین، در سعادت‌مند ساختن فرزندان خود چه کاری می‌توانند و یا باید انجام دهند.

۱. ابراهیم امینی، تربیت، ص ۳۹.

۲. علی حسینی‌زاده، سیره تربیتی پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام در تربیت فرزند، ص ۶۲.

۳. کلینی، الکافی، ج ۳، ص ۴۸۲؛ «خدیا! برای من فرزند شایسته‌ای مقدر کن و او را فرزند صالحی در حیاتم و پس از مرگم قرار ده.»

۱. دعا

نقش دعای والدین در سعادت فرزند، بسیار مهم است؛ چنان‌که امام صادق علیه السلام فرمود: سه دعاست که از آستان پروردگار ردّ نمی‌شود؛ یکی از آنها، دعای پدر برای فرزندی که به او نیکی نموده: «دُعَاءُ الْوَالِدِ لَوْلَدِهِ إِذَا بَرَّهُ»^۱ از حضرت رسول صلی الله علیه و آله نیز روایت است که دعای چهار نفر ردّ نمی‌شود؛ از جمله، دعای پدر در حق فرزند است: «وَالِدٌ لَوْلَدِهِ»^۲

در قرآن کریم یکی از اوصاف «عِبَادُ الرَّحْمَنِ»، دعامودن برای داشتن همسران و فرزندان است که سبب روشنایی چشم آنان شمرده شده است: «... رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ»^۳

محمدتقی مجلسی می‌گوید: در سحرگاهی پس از نماز شب و به هنگام مناجات با پروردگار، حال خوشی به من دست داد که دریافتم اگر در آن هنگام درخواستی نمایم، اجابت خواهد شد. اندیشیدم که چه دعا و درخواستی نمایم که ناگاه صدای گریه محمدباقر از گهواره‌اش بلند شد. بی‌درنگ گفتم: «پروردگارا! به حق محمد و آل محمد صلی الله علیه و آله، این کودک را از مبلغان دینت، ناشران احکام پیامبرت و از یاران امام زمانت قرار ده و در این راه، او را به توفیق‌های بی‌پایان نایل گردان.»^۴

۲. انتخاب همسر شایسته

انتخاب همسر شایسته، از مهم‌ترین زمینه‌های تربیت فرزند است؛ زیرا طبق

۱. محمد محمدی ری‌شهری، میزان الحکمه، ح ۵۶۹۳.

۲. همان، ح ۵۶۹۵.

۳. فرقان، آیه ۷۴: «پروردگارا! از همسران و فرزندانمان، مایه روشنی چشم ما قرار ده و ما را برای پرهیزکاران پیشوا گردان.»

۴. علی محمد رفیعی، زندگی ملامحمدباقر مجلسی، ص ۴۲.

قانون وراثت، همان طور که صفات ظاهری والدین و اجداد به فرزند منتقل می‌شود، رذایل و فضایل اخلاقی آنان نیز به او انتقال می‌یابد. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «از طایفه پاک‌دامن و خوش‌اخلاق، همسر انتخاب کنید. به درستی که عِزْق (ژن) در فرزند اثر می‌گذارد.»^۱ محمد حنفیه، فرزند علی علیه السلام در جنگ جمل پرچم‌دار بود. امام علی علیه السلام به وی فرمان حمله داد و او نیز حمله کرد؛ ولی دشمن با تیر و ضربات نیزه، جلوی او را گرفت. محمد از پیشروی باز ماند. حضرت فرمود: از حملات دشمن مترس، حمله کن. محمد، قدری پیشروی کرد؛ ولی باز متوقف شد. علی علیه السلام از ضعف فرزندش آزرده‌خاطر شده، نزدیک آمد و با قبضه شمشیر به دوشش کوبید و فرمود: «أَذْرَكَ عِزْقُ أُمَّكَ؛^۲ این ترس را از مادرت به ارث برده‌ای.»؛ یعنی من که پدر تو هستم، ترسی ندارم.

۳. لقمه حلال

در روایات آمده است که شقی و بدبخت، در همان شکم مادر، بدبخت است و سعید و رستگار، در همان شکم مادر، رستگار است. احادیث متعددی در این مورد وجود دارد؛ از جمله پیامبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرموده: «السَّعِيدُ مَنْ سَعِدَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ وَالشَّقِيُّ مَنْ شَقِيَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ.»^۳ این سخن، به معنای آن است که ریشه‌های سعادت و شقاوت، حتی از دوران بارداری شکل می‌گیرد. اصل ازدواج و چگونگی انعقاد نطفه، غذاهایی که مادر در دوران حمل می‌خورد، افکار و روحیاتش، فضای خانه، نوع زندگی، دوستان و معاشران، فیلم‌ها و

۱. حسن بن فضل طبرسی، مکارم الأخلاق، ص ۱۹۷: «تَزَوَّجُوا فِي الْجِجْرِ الصَّالِحِ فَإِنَّ الْعِرْقَ دَسَّاسٌ.»

۲. میرزا حبیب‌الله هاشمی خویی، منهاج البراعة فی شرح نهج البلاغه، ج ۱۷، ص ۶۸.

۳. محمد محمدی ری‌شهری، میزان الحکمه، ح ۹۵۳۳.

عکس‌هایی که می‌بیند و صداها و حرف‌هایی که می‌شنود، همگی در شکل‌گیری روحیه و شخصیت فرزند مؤثر است. از این رو، افراد آگاه نسبت به سپری شدن سالم این دوران، بسیار حساس‌اند و هر غذایی را نمی‌خورند و خانه هرکسی نمی‌روند و در هر مهمانی شرکت نمی‌کنند و بیشتر به یاد خدا و مشغول دعا و ذکرند. نمونه این تأثیرگذاری را می‌توان در این داستان دریافت؛ نقل شده که روزی خانمی فرانسوی، تحت عمل جراحی قرار گرفت. زمانی که تیغ جراح به عصبی از اعصاب مغز او رسید، در حالت بی‌هوشی، شروع به خواندن سرودی آلمانی کرد. گروه جراح شگفت‌زده شدند و شگفتی آنان زمانی بیشتر شد که بعد از عمل جراحی فهمیدند این خانم، اصلاً زبان آلمانی بلد نیست! بعد از بررسی، روشن شد که وقتی این خانم نوزاد بوده، سربازان آلمانی به فرانسه حمله کرده بودند و وارد محل سکونت این نوزاد شده بودند و در آن لحظه، سرود می‌خواندند و این سرود، در واقع، در ضمیر ناخودآگاه کودک نقش بسته است.^۱

به جهت اهمیت این موضوع، پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام نسبت به تهیه لقمه حلال حساس بودند؛ چنان‌که در شرح حال رسول خدا صلی الله علیه و آله آمده است: «پس از روزی بس سوزان، امّ عبدالله ظرف شیری برای افطار رسول خدا صلی الله علیه و آله فرستاد. حضرت ظرف را به وی بازگرداند و به وی پیغام فرستاد که: این شیر را از کجا آورده‌ای؟ امّ عبدالله گفت: از گوسفند خویش. سپس فرمود: این گوسفند را از کجا آورده‌ای؟ امّ عبدالله گفت: از مال خود خریده‌ام. سپس، ایشان شیر را آشامید. فردای آن روز، امّ عبدالله نزد پیامبر خدا صلی الله علیه و آله آمد و عرض کرد: ای پیامبر خدا! به جهت گرمی هوا و درازی روز، ظرف شیری برایتان فرستادم؛ امّا

۱. ر.ک: حسین دهنوی، نسیم مهر، ج ۱، ص ۶۶ و ۶۷؛ محمدعلی کریمی‌نیا، الگوهای تربیت کودکان و نوجوانان، ص ۴۰ و ۴۱.

شما آن را همراه پیکی بازگردانید! پیامبر خدا ﷺ فرمود: «بِذَلِكَ أُمِرَتِ الرُّسُلُ أَنْ لَا تَأْكُلَ إِلَّا طَيِّبًا وَلَا تَعْمَلَ إِلَّا صَالِحًا»^۱ به سبب همین، پیامبران فرمان یافته‌اند که جز حلال نخورند و جز کار نیک، انجام ندهند.»

۴. نام‌گذاری و کام‌برداری

مستحب است وقتی نوزاد به دنیا می‌آید، کام او را با آب فرات یا تربت سیدالشهداء ﷺ بردارند؛ چراکه این کار، در ولایت‌مداری فرزندان مؤثر است. امام صادق ﷺ فرمود: «حَنُّكُوا أَوْلَادَكُمْ بِتُرْبَةِ الْحُسَيْنِ ﷺ فَإِنَّهُ أَمَانٌ»^۲ کام فرزندان را با تربت امام حسین ﷺ بردارید که موجب در امان بودن [از انحراف، شرک و گرایش به دشمنان اهل بیت ﷺ] است.»

«نام نیکو» نیز بر شخصیت فرزند بسیار اثربخش است و در روایات، یکی از حقوق فرزندان بر والدین، انتخاب نام پسندیده شمرده شده است. شخصی از امام صادق ﷺ پرسید: ما فرزندانمان را با نام‌های شما و پدرانمان نام‌گذاری می‌کنیم. آیا این کار، نفعی برای ما دارد؟ حضرت فرمود: «آری، به خدا قسم، مگر دین، چیزی جز محبت است.»^۳

آداب و سنن دینی در مورد تولد فرزندان، از قبیل: عقیقه، ولیمه، اذان و اقامه در گوش آنان گفتن، هرکدام به گونه‌ای در سرنوشت و سعادت آنان مؤثر است.

۵. تربیت شایسته

از مهم‌ترین وظایف والدین نسبت به فرزندان، تربیت شایسته آنان از نظر

۱. اسماعیل حقی بروسوی، تفسیر روح البیان، ج ۶، ص ۸۸.

۲. همان، ج ۱۰، ص ۴۱۰.

۳. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۱۰۱، ص ۱۳۰.

اخلاق، دیانت، تعلیم، قرآن‌آموزی و تربیت ولایی است. روح و قلب فرزندان در دوران کودکی، بسیار نقش‌پذیر است. به فرموده امام علی علیه السلام: «إِنَّمَا قَلْبُ الْوَالِدِ كَالْأَرْضِ الْخَالِيَةِ مَا أَلْقِيَ فِيهَا مِنْ شَيْءٍ قَبْلَهُ»^۱ دل نوجوان و کودک، همچون زمین خالی است؛ هر بذری که در آن افشاندن شود، می‌پذیرد. رسول خدا صلی الله علیه و آله نیز در نقش‌پذیری ذهن و دل کودکان می‌فرماید: «مَثَلُ الْعِلْمِ فِي الصَّغَرِ كَالنَّقْشِ عَلَى الْحَجَرِ»^۲ مثال دانش در کوچکی، همچون نقش بر سنگ است.

حضرت علی علیه السلام در نامه خود به امام مجتبی علیه السلام فرمود: «فرزندم! پیش از آنکه من از دنیا بروم و قبل از آنکه قلب تو سخت شود، یا هوس‌ها و فتنه‌های دنیا بر تو غلبه یابد و اندیشه‌ات قساوت گیرد، من مبادرت به این وصیت‌ها کردم؛ تا آنها را جدی بگیری و به کار بندی و راهت در آینده، روشن و بدون ابهام باشد؛

«... فَبَادِرْتِكَ بِالْأَدَبِ قَبْلَ أَنْ يَفْسُوَ قَلْبَكَ وَ يَسْتَعْلِلَ لُبُّكَ...»^۳

والدین نباید نسبت به تربیت فرزندان خویش بی‌خیال باشند و آن را بر عهده مهد کودک‌ها، مدارس و رسانه‌ها بگذارند؛ به‌خصوص در زمینه «تربیت دینی» فرزندان، لازم است که اهتمام بیشتری از خود نشان دهند.

۶. نظارت بر دوستان

فرزندان ما بیرون از خانه و در مدرسه و محله، دوستانی دارند که در اثر رابطه با آنان، به رنگ و بوی آنها درمی‌آیند.

تو اول بگو با کیان زیستی پس آنگه بگویم که تو کیستی

۱. نهج البلاغه، نامه ۳۱.

۲. محمد محمدی ری‌شهری، حکمت‌نامه، ص ۱۳۰.

۳. نهج البلاغه، نامه ۳۱.

بسیاری از انحراف‌ها و مفسد فرزندان و اعتیاد و گناه آنان، از طریق دوستان نایاب پدید می‌آید. والدین نمی‌توانند نسبت به این مسئله که فرزندانشان با چه کسانی رفاقت و حشر و نشر دارند و کجا می‌روند و چه می‌کنند و دوستانشان چه کسانی‌اند و چه افکار و اخلاقی دارند، بی‌تفاوت باشند. ثمره این بی‌تفاوتی، جز ندامت والدین را در پی نخواهد داشت و پس از انحراف و گرایش‌های نامناسب فرزندان نیز، پشیمانی سودی ندارد. پس، علاج واقعه، قبل از وقوع باید نمود.

امام سجاد علیه السلام به فرزندش، امام باقر علیه السلام، توصیه می‌کند: فرزندم! با پنج نفر، مصاحبت، رفاقت و گفت‌وگو و همنشینی نکن: دروغگو، فاسق گنهکار، بخیل، احمق و کسی که با خویشاوندانش قطع رابطه کرده است.^۱

حضرت در ادامه توصیه‌های خویش، ضمن نهی از همنشینی با این پنج گروه، مفسد و زیان‌های هر یک را هم متذکر شده است. این، نمونه‌ای از نظارت و دقت و مشورت‌دادن والدین به فرزندان در مورد دوستی‌هاست.

۷. زمینه‌سازی برای تحصیل

از آنجا که بسیاری از تبهکاری‌ها و جرایم و شقاوت‌ها، در اثر ضعف فرهنگی و بی‌سوادی است و نیز داشتن تحصیلات خوب، در سعادت و آینده نیک فرزندان بسیار مؤثر است، والدین باید کمک کنند تا فرزندانشان باسواد شوند، خوب درس بخوانند، مدرسه و معلم خوبی داشته باشند و برای آینده جامعه هم مفید باشند. امام علی علیه السلام فرمود: «مُرُوا أَوْلَادَكُمْ بِطَلَبِ الْعِلْمِ؛^۲ فرزندان خود را به آموختن دانش امر کنید.»

۱. کلینی، اصول کافی، ج ۲، ص ۳۷۶.

۲. علی متقی هندی، کنز العمال، ج ۱۶، ص ۵۸۴، ح ۴۵۹۵۳.

فراگیری دانش و تحصیل فرزندان، می‌تواند شامل: آموزش مباحث اعتقادی و دینی، احکام شرعی، علوم قرآنی و حدیثی و نیز معارف مکتب اهل بیت علیهم‌السلام باشد تا مبادا به سبب ضعف شناخت دینی، دچار انحراف عقیدتی و شبهات فکری شوند.

۸. جاذبه و محبت

معمولاً ریشه عقده‌های روانی، جرایم اجتماعی، اعتیاد به مواد مخدر، فرار از خانه، به دام منحرفان افتادن و یا ترک تحصیل، به «کمبود محبت» برمی‌گردد. از این‌رو، اگر والدین نسبت به فرزندان خویش مهرورزی کنند و در عمل به آنها علاقه نشان دهند و برایشان احترام و شخصیت قائل شوند، هرگز آنان دچار عقده خودکم‌بینی و کمبود محبت نمی‌شوند و به دام و دامن گمراهان نمی‌افتند.

اگر محیط خانه، گرم و پُر محبت باشد، فرزندان به آغوش محبت‌های بیرون از خانه روی نمی‌آورند. اگر آنان احساس کنند که مورد توجه والدین و افراد خانه‌اند و در در دل اهل خانه جای دارند، فکر فرار از منزل به سرشان نمی‌زند و با کمترین محبت بیرونی، جذب دیگران نمی‌شوند. در روایات، توصیه‌های فراوانی شده که فرزندان خود را ببوسید، نوازش کنید، با ادب و احترام با آنان برخورد کنید و میان آنها به عدالت رفتار نمایید؛ زیرا این رفتارها، در شکل‌گیری شخصیت فرزندان کمک می‌کند و در سعادت آنان نقشی اساسی دارد. پیامبر خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرمود: «أَحِبُّوا الصَّبِيَّانَ وَ اِرْحَمُوهُم...»^۱ بچه‌ها را دوست بدارید و به آنان ترحم کنید و هرگاه به آنان وعده‌ای دادید، عمل نمایید.»

البته محبت‌های افراطی و لوس و پُر توقع بارآوردن کودکان هم زیان‌هایی دارد. از این‌رو، باید مراقب بود و از مرز اعتدال فراتر نرفت. رابطه والدین و

۱. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۱۰۱، ص ۹۲.

فرزندان، باید دوستانه و بر مبنای صمیمیت باشد. امام سجاده علیه السلام در دعای خود از خداوند می‌خواند: «وَصَيَّرَنِي بِهِمَا رَفِيقًا، وَعَلَيْهِمَا شَفِيقًا»^۱ خدایا! مرا نسبت به پدر و مادرم رفیق و دلسوز قرار بده.»

و یا در دعا برای فرزندان از خداوند می‌خواهد: «وَأَجْعَلُهُمْ لِي مُحِبِّينَ، وَعَلَى حَدِيبٍ مُقْبِلِينَ مُسْتَقِيمِينَ لِي، مُطِيعِينَ»^۲ خدایا! فرزندانم را نسبت به من دوستدار، مهربان، علاقه‌مند، درست و مطیع قرار بده.»

از این دو دعا برمی‌آید که رابطه میان فرزندان و والدین، باید بر اساس محبت‌ورزی و علاقه‌طرفینی باشد.

۹. الگودهی

فرزندان ما در مقطع کودکی، نوجوانی و جوانی، تحت تأثیر الگوها و قهرمان‌ها قرار می‌گیرند. اگر کسانی در نظرشان محبوب و قهرمانی شایسته باشند، در افکار و رفتار، لباس و وضع ظاهر و حتی سبک زندگی نیز از آنان تبعیت می‌کنند.

از این رو، علاوه بر اینکه والدین، در صفات نیک و تعهد و اخلاق و دیانت، باید خود الگوی خوبی برای فرزندان باشند، لازم است که الگوهای شایسته را نیز به آنان نشان دهند. برای این کار، باید به تناسب سطح فکری و سنی فرزندان، الگوی مناسبی را به آنها معرفی کرد؛ مثلاً داستان‌گویی برای بچه‌ها می‌تواند زمینه بروز سلسله ارزش‌های اخلاقی در نزد آنان باشد. بیان خوبی‌ها و فضایل و مجاهدت‌ها و فداکاری‌های پیامبران، امامان، اصحاب، یاران ائمه، انسان‌های نمونه، سرداران شهید، مبارزان انقلابی، زنان محجبه و باتقوا، عالمان

۱. صحیفه سجاده، دعای ۲۴.

۲. همان، دعای ۲۵.

سخت‌کوش، مخترعان و دانشمندان برجسته، روشی مناسب برای الگودهی است.

تماشای فیلم‌های مثبت و اثرگذار، داستان‌های خوب و سازنده نیز، از جمله این راه‌هاست. بسیاری از قصه‌ها و شجاعت‌های امام علی علیه السلام که در دوران خردسالی برای بچه‌ها گفته می‌شود، در ذهن آنان نقش می‌بندد و تا آخر عمر، آن حضرت را به‌عنوان قهرمانی دوست‌داشتنی و الگوی جوانمردی، در یاد و خاطر خویش حفظ خواهند کرد.

۱۰. تأمین نیازهای کودکی

فرزندان در دوران کودکی، به لحاظ سن و سالشان، باید بازی و جست‌وخیز داشته باشند و اگر در کودکی بازی نکنند، در بزرگسالی حرکات بچه‌گانه از آنان سر می‌زند. در این زمینه، تهیه وسایل تفریح و بازی کودکان، بازی کردن با ایشان، تأمین و انتخاب هم‌بازی مناسب، بردن آنها به اماکنی جهت تفریح سالم و یا آزادگذاشتن آنان برای بازی‌های کودکانه، از جمله کارهای لازم است؛ وگرنه باعث بروز عقده‌های روانی برای ایشان در سال‌های بعد خواهد شد.

در احادیث اسلامی آمده است که کودک را تا هفت سال آزاد بگذارید تا بازی کند؛ چنان‌که امام صادق علیه السلام فرموده است: «دَعِ ابْنَكَ يَلْعَبُ سَبْعَ سِنِينَ.»^۱ امام کاظم علیه السلام نیز فرمود: «تُسْتَحَبُّ عِرَامَةُ الْغُلَامِ فِي صِبْرِهِ لِيَكُونَ حَلِيمًا فِي كِبَرِهِ»^۲ پسندیده است که پسر بچه در کودکی بازی و جست‌وخیز داشته باشد، تا در بزرگی بردبار باشد. «همچنین، پیامبر خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «عِرَامَةُ الصَّبِيِّ فِي

۱. شیخ عباس قمی، سفینه البحار، ج ۸، ص ۵۷۹.

۲. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۵۷، ص ۳۶۱. در برخی نقل‌ها، «غرامه» است.

صِبْرِهِ زِيَادَةٌ فِي عَقْلِهِ فِي كِبَرِهِ؛^۱ جست‌وخیز و بازی کودک در کوچکی، مایه فزونی عقل او در بزرگی است.»

مقصود، آن است که اگر فرزندان در کودکی بازی نکنند و انرژی آنان تخلیه نشود، در بزرگسالی به مشکل برمی‌خورند. برخی آثار بازی در کودکی، عبارت است از: تخلیه انرژی‌های دوران کودکی، آرامش و وقار در بزرگسالی، اعتماد به نفس، برطرف شدن کم‌رویی، همدلی و مسئولیت‌پذیری.

در سیره پیامبر خدا ﷺ هم‌بازی با کودکان، بر دوش خود سوارکردن آنان و نیز بازی با حسن و حسین علیهما السلام نقل شده است. همچنین، آن حضرت فرموده: «مَنْ كَانَ عِنْدَهُ صَبِيٌّ فَلْيَتَصَابَ لَهُ؛^۲ هرکس بچه‌ای دارد، با او هم‌بازی شود.»

۱۱. امر به معروف و نهی از منکر

یکی از عوامل اصلاح جامعه، امر به معروف و نهی از منکر و ارشاد و هدایت دیگران است. این کار، وظیفه‌ای همگانی است؛ چه اینکه بی‌تفاوتی در این زمینه، گناه است و موجب گسترش و عادی‌شدن گناهان در جامعه می‌شود. در خانواده و نسبت به فرزندان نیز این مسئله وجود دارد.

مطابق آیات قرآن کریم، حضرت لقمان علیه السلام فرزندش را نصیحت می‌کرد و او را به نماز و امر به معروف و نهی از منکر هم دستور می‌داد.^۳ لقمان علیه السلام با دعوت فرزند خود به پرهیز از شرک، انجام عمل صالح، نماز خواندن، امر به نیکی‌ها و نهی از بدی‌ها، هم عملاً خودش هدایتگری و ارشاد می‌کرد و هم فرزند خویش

۱. ابوالقاسم پاینده، نهج الفصاحه، ص ۴۱۰.

۲. حرّ عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۲۰۳.

۳. لقمان، آیه ۷ و ۱۳.

را به امر به معروف و نهی از منکر توصیه می نمود؛ زیرا به سعادت و کمال فرزندش علاقه مند بود.

قرآن می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا؛^۱ ای کسانی که ایمان آورده اید، خودتان و خانواده تان را از آتش شعله ور دوزخ حفظ کنید.»
در روایات آمده است که مقصود از حفظ خانواده (زن و فرزندان) از آتش، دعوت آنان به خیر و امر به معروف و نهی از منکر است. امام صادق علیه السلام فرمود: وقتی که این آیه نازل شد، یکی از مؤمنان نشست و گریه آغاز کرد و گفت: من از حفظ خودم از آتش جهنم ناتوانم، تکلیف حفظ خانواده هم بر دوش من آمد! پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: همین که آنان را به آنچه خود را امر می کنی، فرمان دهی و آنان را از آنچه خودت را پرهیز می دهی، نهی کنی، کافی است.^۲

۱۲. فراهم نمودن شرایط ازدواج

ازدواج، نیاز طبیعی انسان است. اگر فرزندان به سن ازدواج رسیدند، پدر و مادر وظیفه دارند شرایط ازدواج آنها را فراهم کنند، تا عفاف و پاکدامنی و دینشان حفظ شود. در روایات بسیاری، ازدواج، عامل حفظ نیمی از دین به شمار آمده و نیم دیگر را باید به وسیله تقوا حفظ کرد.^۳

از این رو، کمک در راستای سامان گرفتن فرزندان با ازدواج و آسان گیری آن و پرهیز از مانع تراشی و بهانه های مختلف، از وظایف والدین است. بالا رفتن سن ازدواج و مشکلات تشکیل خانواده، زمینه ساز بسیاری از روابط مجرمانه و به گناه افتادن جوانان است. اگر والدین در این مسئله کوتاهی کنند، در گناه فرزندان

۱. تحریم، آیه ۶.

۲. سید محمدحسین طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱۹، ص ۳۹۵، ذیل آیه شریفه.

۳. ملامحسن فیض کاشانی، محجة البیضاء، ج ۳، ص ۵۳.

خود شریک‌اند.

امام رضا علیه السلام فرموده: جبرئیل بر پیامبر خدا صلی الله علیه و آله نازل شد و پیام آورد که خداوند سلام می‌رساند و می‌فرماید: دختران باکره، همچون میوه‌های رسیده بر درخت‌اند که درمانی جز چیدن ندارند؛ وگرنه خورشید و باد آنها را خراب می‌کند. دختران باکره نیز وقتی به سنّ بلوغ و رشد رسیدند، چاره‌ای جز شوهر ندارند؛ وگرنه از فتنه و لغزش ایمن نیستند. پیامبر نیز به منبر رفت و این پیام را به مردم رساند.^۱

۱. حرّ عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۴، ص ۳۹.